

GÖZLEM VE GÖRÜŞLER**ÇEVRESEL/EKOLOJİK YIKIMA SİYASAL BİR YAKLAŞIM***

"... Varlık Alanı Olarak, Gerçek Yani Gerçek Somut Kabul Edilmeden Ve Nesnel Gerçek Bilinmeden Doğayı, Toplumu, İnsani Değiştirmek Mümkün Değildir." İsmail Beşikçi, Bilim Yöntemi, Yurt Kitap Yayın, Ekim 1991, s.30

1917 Ekim Devrimiyle insanlığıın karşısına somut bir alternatif olarak çıkan sosyalizm, 70 yılı aşkın yaşanmışlığı ve bir yığın olumlu/olumsuz pratiği ile sosyalizmi hala savunanlara olduğu kadar, karşı olanlara da rafine bir model bırakarak, tarih sahnesinden çekildi. "Eğer sosyalizm başarısız olduysa, bu kapitalist sistemin başarılı olduğu anlamına gelir" önermesi reel sosyalizmin çözülüş süreci sonrasında gittikçe güçlenmekte. Bu güçleniş, yukarıdaki önermenin sorgulanmaksızın, kolaycı ve önyargılı biçimde algılanmasının bir sonucudur. Bu yöndeki yoğun medya bombardımanı ise kitlelerin algılama biçimlerinin, ne yazık ki, tek belirleyicisidir.

"Sosyalizmin başarısızlığı denktir kapitalizmin başarısı" önermesi mantıksal düzlemde yetersiz, gözlemsel (ampirik) düzlemde ise yanlıştır. Çünkü bu önerme, mantıksal düzlemde, bu sistemlerden herhangi birinin başarısızlığını, diğerinin otomatik başarısı olarak sunmaktadır. Oysa ki, her iki sistemin de eş süreçlerde başarısız olması olasıdır. Gözlemsel olarak ise tüm ekonomik, sosyal, kültürel veriler -hala ayakta olsa da- kapitalizmin de "başarısız" olduğunu göstermektedir.

Tarihsel gelişimi içinde kapitalizm hızlı bir biçimde güçlenmiş ve yayılmıştır. Oysa, günümüzde gelişmiş kapitalist ülkeler tarihlerinin en yüksek işsizlik oranları, sosyal güvenceden yoksun ve gelecekte beklenenleri olmayan insan toplulukları ile toplumsal ve kültürel bir çürüme ortamı ile karşı karşıyadır. Tüm bunların yanında yoksul güney ülkelerinde yaşanmakta olan nüfus patlamasına karşın, reel gelirin ve yaşam standardının sürekli azalışı, bugünün dünyasının "tek hakimi" kapitalizmin ciddi bir kriz içinde olduğuna ilişkin

Göksel N. DEMİRER**, Ethem TORUNOĞLU***

gerçeklikleridir. Kapitalist sistemin başarısız olduğuna ilişkin başka göstergeler aramak ise yersiz bir çaba olacaktır.

Özetlersek, reel sosyalizmin çözülüşü yanında, fiziksel varlığını sürdürmesine karşın kapitalizm derin bir kriz içindedir. Tüm maskeleyen çabalarına karşın, kapitalist sistem bu krize kalıcı bir çözüm bulmaktan, en azından şu an için, uzaktır. Buradan hareketle, reel sosyalist ve kapitalist deneyimlerin yaşamın diğer alanları gibi, ekoloji/ çevre sorunları boyutunda da kapsamlı olarak irdelenmesi, bu sorunların geleceğin toplumundaki ele alınış ve çözümlemelerine ilişkin vazgeçilmez öncüller sunacaktır.

Bu çalışma ile, çevresel/ekolojik yıkım belirlenmesinin ya da kabulünün ardından, konuya siyasal bir bakış getirilmek istenmektedir. Buradaki, "siyasal bakış" ise sistemler ve ideolojiler anlamında, genel siyaset düzleminde yapılabilecek bir açımdan ibaret olacaktır. Bu çerçevede bu yazının içeriğini kapitalizmin işleyiş biçimi, bunun çevresel/ekolojik sorunlara yansıması, konu üzerindeki reel sosyalist deneyime ilişkin kimi belirlemeler ile topyekün bir yıkıma sürüklenmekte olan yeryüzünün kurtuluşunun niçin yeni bir sosyalist dalgadan geçtiğine ilişkin düşünceler oluşturdu. Bu yazı ile amaçlanan, sosyalist bir perspektifle, yukarıda değinilen başlıklara ilişkin genel bir çerçevenin çizilme çabasından ibarettir. Gerçekçi ve kalıcı çözümlemelere ancak araştırarak, üretirek ve tartışarak ulaşabiliriz.

Kapitalizmin Temel Yapısı

Kapitalist sistemi yönlendiren itici güç sermaye birikimidir. Bu nedenle, endüstriyel ve mali politikalar üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye sahiplerinin toplam gelirden aldıkları payı maksimize etmek üzere kurulmuş ve işletilmektedir. Bu politikaların neden olduğu adaletsiz gelir dağılımı, bir yanda yoğun bir sermaye birikimini doğururken, diğer yanda kitlelerin sürekli olarak azalan alım gücüne ve sonuçta ek üretim kapasitelerine

* İzmir Tabip Odası Halk Sağlığı Komisyonu'nun düzenlediği 5. Güz Okulu'nda sunulmuştur.

* Bu çalışma yazarların **Ve Kirlendi Dünya; Çevre Bilim Yazıları** (Türkiye Ortadoğu Forumu Vakfı Kitaplığı) isimli kitapta (Öteki Yayınları, 1997) aynı isimle yayınlanan makalelerinden derlenmiştir.

** Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniv. Çevre Mühendisi

*** TMMOB Yönetim Kurulu Üyesi

olan talebin gerilemesine neden olur. Kapitalist sistemin bu temel çelişkisi, kimi zaman ekonomik bunalımlara ve toplumsal paniğe yol açan, eritilemeyen stokların piyasada birikmesi olarak gündeme gelmiştir/gelmektedir. Kapitalist sistem için tehlike çanları demek olan bu kritik anlar, egemen sınıfların zaman içinde edindikleri deneyimler çerçevesinde, çeşitli görünümlere bürünen müdahaleler yoluyla çözülmüştür. Böylesi müdahalelerin, dış ticaret ve pazar olanakları artışındaki ivmenin stabilize olduğu, kapitalizm içi rekabetin şiddetlendiği ve sermayenin yeni yatırımlardan çok borsa, döviz ve gayrimenkul gibi üretim dışı kanallara aktığı günümüz koşullarında, ne kadar daha başarılı olabileceği oldukça büyük bir soru işaretidir.

Üretimi insani gereksinimler yerine, artı-değer güdüsüne bağlayan bu çarpık yapı, artı-değer motivasyonunun olmadığı ya da yetersiz bulunduğu alanlarda, insani gereksinimleri gözardı etmektedir. Bu durum gerçek üretim kapasitesinin kullanılmamasını ve doğal olarak işsizliği, yoksulluğu ve bunların sosyal sonuçlarını da beraberinde getirmektedir. Geleceklerini güvence altında görmeyen kitlelerin hoşnutsuzluğu, şu an için kapitalizme sistematik bir karşı duruş biçiminde somutlanmasa da, artmaktadır.

Uzun vadede kapitalizmin bu altyapısal sorunlarının çözümü ancak 19. yüzyıldaki demiryolu endüstrisinde gerçekleştirdiği geniş çaplı atılımlara denk düşen, büyük ölçekli sermaye yatırım olanakları bulmasından geçiyor. Fakat böylesi büyük ölçekli yatırım olanakları ufukta görünmüyor. Kimi kapitalist çevrelerin büyük umutlar bağladığı "bilimsel-teknolojik devrim" kavramıyla özetlenen iletişim, biyokimya, nükleer fizik, elektronik ve bilgisayar alanlarındaki hızlı gelişmeler kapitalizme bu denli büyük yatırım olanakları sağlamaktan uzak. Bunun en önemli nedenleri arasında söz konusu alanlarda kapitalizmin büyük ölçekli yatırımları halihazırda gerçekleştirmiş olması, bu alanlardaki yeni ilerlemelerin yatırım boyutunda varolana ek büyük kapasitelere gereksinim duymaması ve yeni teknolojilerin eskiye oranla daha az sermaye ve işgücü gerektirmesi sayılabilir.

Bu derin kriz ortamı, kapitalist sistemi sarsmasına karşın, yakın gelecekte, zorunlu bir yıkıma götürdüğü anlamına da gelmemektedir. Tarih, bize kriz ortamlarında yüzyıllarca varlığını sürdürmüş sistemlerin ancak toplumsal bir devrim ile yıkıldıklarını göstermektedir.

Kapitalizmde Çevre

Gündemdeki küresel çevresel/ekolojik yıkımın kapitalist sistem kaynaklı olup olmadığı konusunda bazı kesimler "bu sorunların kapitalizm öncesi süreçte de - bugün yaşanmakta olan boyutta olmasa da- var olduğunu ve tipki cinsiyet ayrımı, ırkçılık ve savaş gibi bu sorunlarında sadece kapitalist sistemle açıklanamayacağını" öne sürüyorlar.

Tarihsel olarak çevresel/ekolojik sorunların, eşitsizliğin ve savaş olgusunun kapitalizmden çok eskilere dayandığı

bir gerçek. Ama kapitalizm kendisinden önce varolan bu sorunları kendi işleyiş biçiminde yeniden üretmiş, içeriklerini olduğu kadar, boyutlarını da yeniden "dölemişir".

Örneğin, tarihte dünyanın sadece belli bir bölgesini ve ancak sınırlı bir insan kitlesini etkileyen savaş olgusu, kapitalizm boyunduruğundaki günümüz dünyasını topyekün bir imha olasılığı ile karşı karşıya bırakmıştır. Emek sömürüsü de kapitalizmden eski bir olgudur. Feodal düzende köylülerin tarımsal ürünlerinin bir kısmını toprak sahibi beylere vermek zorunda oldukları bilinir. Oysa, ancak kapitalizmle üretici kesimler kendi boş zamanları, üretim araçları ve üretim süreci üzerindeki kontrolü tümüyle yitirerek, emeklerine yabancılaşmışlardır. Bu örnekler çevre boyutunda da geçerlidir. Kapitalizm öncesi varolan küçük ölçekli bölgesel çevre sorunları, günümüzde tüm ekosistemi ciddi boyutta tehdit eder boyuta ulaşmıştır.

Kapitalist sistem, mantığı ve işleyiş gereği, içinde olduğu geniş çaplı kriz ortamını, çevresel/ekolojik bozulma boyutunda da çözebilmekten uzak olduğu problemler yaratmayı sürdürerek, derinden yaşıyor. Bunun mekanizmaları şöyle sıralanabilir;

- Kapitalist üretim biçiminde, doğal kaynaklar artı-değer birikimine yönelik bir meta olarak görülmekte ve artı-değeri yükseltme çerçevesinde, bozulmayı önleyici/azaltıcı teknolojileri ve yatırımları ancak kar güdüsü ile ele alınmaktadır. Bu kısır döngü sonucu çevre kirliliğini önlemeye yönelik yatırımlar ve ayrılan kaynaklar hızla artmasına karşın, ekolojik/çevresel yıkım şiddetlenerek sürmektedir.

- Yine kapitalist sistemin işleyiş gereği kendi varlığına tehdit oluşturabilecek, her türden ulusal ve uluslararası toplumsal hareketlenmeleri kontrol altında tutabilmek için elinde bulundurduğu, sürekli geliştirdiği ve yeri geldiğinde kullanmaktan çekinmediği yüksek teknolojik savaş mekanizması da doğal kaynaklar üzerinde başlı başına ayrı bir tehdit oluşturmaktadır.

- Yeni pazar oluşturma ve varolan pazarlardaki tüketimi körüklemek çerçevesinde, kapitalist sınıf elinde bulundurduğu medya araçları ile kitlelere yeni tüketim kalıpları aşılamaktadır. İnsani gereksinimler yerine israfa yönelik bu tüketim kalıpları hem üretim hem de tüketim sonrasındaki depolama/giderim süreçlerinde doğaya gereksiz yeni yükler getirmektedir.

- Üretim maliyetini ve doğal olarak da artı-değer marjını belirlemede en önemli girdilerden birisi olan ucuz hammadde arayışı çerçevesinde, kapitalizm tüm dünya çapında birçok doğal kaynağı sorumsuzca tüketmektedir.

- Ucuz işgücü ise kapitalist üretim biçiminin en vazgeçilmez parçasıdır. Kapitalizmin bu konudaki yüzü sağlıksız işyeri koşulları, meslek hastalıkları, yetersiz işyeri güvenliği kaynaklı iş kazaları, vb. olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Marks'ın" sermayenin ulusal sınırlar tanımadığı"na yönelik belirlemesi en açık biçimiyle çevresel/ekolojik bozulma boyutunda somutlanıyor. Kapitalizm ucuz hammadde, ucuz emek ve yeni pazar arayışlarına, günümüzde bir de tehlikeli sanayi atıklarını depolayabileceği, çevresel yasa ve yönetmelikleri buna uygun ülkeler arayışını ekledi.

- Çevre ve ekoloji ile uyumlu alternatif üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve bunların kullanıma sunulması konusundaki kontrol yine kapitalist sınıfların elinde. Dolayısıyla kullanılacak üretim teknolojileri, toplumsal gereksinimlere ve çevreye uyumlulukları ile değil, kapitalist üretim biçimine uygunlukları çerçevesinde kitlelerden bağımsız olarak belirleniyor.

- Özetle, kapitalist krizin çeşitli yüzleri, dünya çapında yaşanmakta olan çevresel krizin çeşitli yüzleri olarak karşımıza çıkıyor. Bu çerçevede çevresel bozulmayı, popüler söylemde olduğu üzere "ideolojiler üstü" ya da "çağdaş toplumun kaçınılmaz getirisi" olarak görmek tarafsızlık kılıfı altındaki taraflı bir saf alış değil ise, kara bir चाहिलಿಗೆ denk düşüyor.

Reel Sosyalizm Deneyimi

Çevresel uygulamalar reel sosyalist deneyimin "sicil"indeki önemli başlıklardan biri. Sosyalizmin kapitalizmden yola çıkış noktasındaki tartışılmaz farklılığı, yaşanan reel sosyalizm pratiğiyle çevresel/ekolojik yıkım konusunda, ne yazık ki, büyük bir benzerliğe dönüştü. Bunun nedenleri bu "sicil"in bütününden ayrı düşünülemez. Reel sosyalist deneyimin köklü bir çözümülemesi bu çalışmanın kapsamı dışında olmasına karşın bu nedenler, konumuz çerçevesinde, şöylece özetlenebilir;

1) Sosyalizmin salt bir ekonomik kalkınma modeli olarak algılanarak sistemin en önemli güvencesini oluşturan insan faktörü ile demokratik içeriğinin öne çıkarılamaması,

2) Dünya çapındaki askeri, ekonomik ve kültürel kapitalist kuşatma,

3) Teknoloji ve endüstriyel büyümede kapitalist ülkelerin „gerisine düşme“ kaygısı,

4) Kitlelerde burjuva demokrasisi ilüzyonlarıyla şekillenen özel mülkiyet ve aşırı tüketim eğilimi,

5) Son tahlilide sosyalizmin biten bu dönemdeki uygulamanın, sınıfsal ve demokratik özünden çok farklı bir noktaya gelmesi ve bürokratik bir diktatörlüğe dönüşmesi.

Çevresel/ekolojik yıkım boyutunda salt reel sosyalist ülkelerin pratiği göz önüne alınarak, sosyalist teorinin bu sorunların çözümünde başarısız olduğu sonucuna varmak yüzeysel bir yaklaşımdır. Üretimin, kapitalist piyasa mekanizması doğrultusunda, artı-değer güdüsünün başlı başına bir amaç olduğu değil; insani gereksinimler

doğrultusunda, demokratik işleyişe sahip politik bir mekanizmayla kontrollü olarak yönlendirilmesine dayanan sosyalist teori, teknoloji üretimi ve kullanımı süreçlerinde mantık olarak kapitalizmden farklılaşmaktadır. Sosyalizmin hedeflerini kapitalizmin "başarı" tanımlarından tümüyle soyutlayarak, katılımcı bir sosyalist demokrasi, bilgi edinme ve ifade özgürlüğü ile insan hakları gibi kavramları içselleştirmesi hayatın tüm alanları gibi çevresel/ekolojik bozulma alanındaki başarısının da belirleyici ön koşuludur.

Günümüzdeki küresel çevresel/ekolojik yıkım kapitalizmin doğasında varolan kontrolsüz sermaye birikimi sürecinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistem (dönemsel olarak istemdişi yaşadığı ekonomik bunalımları saymazsak), hiçbir doğal fren mekanizmasına sahip değildir. Sistemin işleyişi gereği sermayeyi oluşturan birimler, ekonomik bunalım ortamları ile karşılaşmamak ya da varolanlardan bir an önce kurtulmak amacıyla kısa vadeli ve kar marjı yüksek yatırımlara yönelmekte ve uzun vadeli planlara yanaşmamaktadır. Oysa, ekoloji ve çevresel değerlerle uyumlu etkin bir ekonomik modelin uygulanabilmesi ancak uzun vadeli bir planlama ile mümkündür.

Sosyalizm, tam bu noktada kapitalizmden farklı olarak rasyonel bir frenleme mekanizması sunmaktadır. Kaynak ve işgücü dağılımında kapitalizmin rekabetçi piyasa vurgusu, sosyalizmde demokratik ve katılımcı bir planlamaya dönüşmektedir. Reel sosyalist deneyimde demokratik ve katılımcı ayağı oldukça tartışmalı olan sosyalist planlama, kuramsal olarak çevresel/ekolojik değerlerle uyumlu ve insani ve doğal gereksinimlerle sınırlı bir ekonomik model sunmaktadır. "İnsani gereksinimler"ın sınırı ise sosyalizmin daha önceki uygulamalarında eksik olan demokratik ve katılımcı niteliğiyle, yani sistemi oluşturan bireyler tarafından belirlenecektir. Bunun gerçekleştirilebilirliği ve yöntemleri -doğal olduğu üzere- birçok kesim tarafından tartışma konusu yapılmış ve yapılmaktadır. İnsan doğası ve ekolojik/çevresel değerlerle uyumlu yeni bir sosyalist dalganın en temel koşulu onun demokratik ve katılımcı özünden geçmektedir.

Planlama bazında yaşamış reel sosyalist deneyim, vurguyu insani değerlerden çok kapitalizmin gerisine düşmeme ve savunma amaçlarına yaptı. Bu alanlarda başarılı olduğu söylenebilecek olan reel sosyalizm, amaçlarını belirlemede yetkiyi -dolaylı da olsa- kapitalizme verdi. Başka bir deyişle, "savaşı düşmanın normlarıyla" sürdürdü ve sonunda insana yabancılaşmış bir sisteme dönüştü. Reel sosyalist pratiğin neden olduğu çevresel/ekolojik yıkım bu yabancılaşmadan ayrı düşünülemez.

Bu pratikten çıkarılacak ders, sosyalist planlamanın zorunlu olarak çevresel bir yıkıma neden olacağı değildir/ olmamalıdır. Temel vurgusunu insani gelişime ve doğal değerlerin korunmasına yapmış bir sosyalist planlama, topyekün bir yıkıma gitmekte olan yeryüzünün tek çıkışıdır.

Neden Sosyalist Bir Alternatif ?

Ekolojik değerlerle uyumlu yeni bir toplum projesi, kapitalizmin yaşamın tüm alanlarında yerleştiği insan

doğasına aykırı koşulları ve uygulamaları sadece politik anlamda değil, düşünce biçimi ile de tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırmak zorundadır. Çevresel yıkım boyutuyla da, bilimsel ve teknolojik girdiler kadar, sosyal, kültürel ve eğitsel anlamda da köklü bir yeniden yapılanışa gereksinim vardır.

Böylesi uzun vadeli bir sürecin pratik anlamdaki ilk vurgusu, uzun erimli katılımcı/demokratik bir planlama ile yürütülmesi gereken önleyici çevre politikaları üzerine olmalıdır. Önleyici çevre politikalarında, herhangi bir toplumsal proje hayata geçirilmeden önce doğaya getireceği yük bilimsel yöntemlerle ve siyasi iktidarın güdümlemesinden uzak, bilimciler tarafından belirlenir. Daha sonra olası çevresel yüklerden etkilenecek kitlenin kendi belirlediği temsilcilerin, bilim çevrelerinin, yerel ve merkezi yöneticilerin de katılımıyla oluşturulacak ve demokratik işleyişe sahip bir komisyon aracılığıyla toplumsal fayda temelinde bir karara ulaşılır. Bu karar, aksi bilimsel olarak kanıtlanmadıkça ya da söz konusu kitlenin talebinde gerekçeli bir değişiklik olmadığı sürece kalıcıdır. Bilgi edinme, kendini ifade, karar alma süreçlerine toplumsal/demokratik bir katılımın şart olduğu böylesi bir pratikten: toplumsal faydaya uygun ve ekolojik değerlerle uyumlu politikalar çıkacaktır.

Önleyici çevre politikaları ancak uzun vadeli bir planlama ile hayata geçirilebilir. Bu planlama sürecinin kendisi kadar kimler tarafından ve hangi öncelikler gözetilerek yapılacağı da yaşamsal öneme sahiptir. Kapitalist sistemin neden olduğu yıkımın onarımı sürecinde bölgesel farklılıkların gideriminin aciliyeti nedeniyle merkez ağırlıklı işlemek durumunda olan bu mekanizma uzun vadede yerel insiyatiflerle yürütülmelidir.

Planlama sürecinin demokratik niteliği ancak kitlelerin aktif katılımı ile sağlanabilir. Bireyler ait oldukları birikimlerin (mahalle, köy, işyeri, vb.) gereksinimlerini, yine bu birimlerdeki kendi örgütlülükleri aracılığıyla toplumsal planlama sürecine bir girdi olarak katacaklardır. Bu demokratik işleyişin güvencesi siyasal iktidar değil, özgür iradeli bireylerden oluşan kitleler olacaktır.

Toplumun farklı kesimlerinin taleplerini bir "ortak fayda" kavramı içinde ancak bir sosyalist iktidar birleştirebilir. Örneğin, sosyalist çerçevede gündeme gelen bir toplu taşıma projesi, özel araç sayısında %95'lik bir azalma sağlayabilir. Şehirlerarası yolcu ve mal taşımada demiryolu alt yapısı geliştirilip, yaygın kullanıma sunularak, kentsel hava kirliliğinde en büyük paya sahip motorlu taşıt araçlarından kaynaklanan CO, NO_x, SO_x vb. gibi emisyonlar %5 seviyesine indirilerek, sera etkisi, ozon tabakasının tahribi ve asit yağmurları gibi çok daha geniş ölçekli sorunların çözümü yönünde önemli bir adım atılmış olur. Sadece toplu taşımacılığa ve demiryolu taşımacılığına yönelik böylesi bir proje hayata geçirilebildiğinde, hava kirliliği ile ilgili gelişmeler yanında, ulaşım kaynaklı yaralanma ve ölümlerin getirdiği sosyal ve -sağlık harcamaları bazında- ekonomik kayıplar, önlenirken, ulaşım ile ilgili olarak oluşturulmuş büyük bir bürokratik yapılanma da (hukuksal, kanuni, polisiye)

ekonomi üzerindeki tüm yüküyle birlikte ortadan kaldırılabılır.

Kapitalist tehdidin olmadığı bir dünyada askeri harcamalar sadece bölgesel savunma ve kamu güvenliği alanları ile sınırlandırılabilir. Gereksinim fazlası askeri işgücü ve teknolojik birikim ise tahrip olan çevresel/ekolojik değerlerin onarımı ile diğer toplumsal amaçlı projelere sunulabilir.

Bunların yanında artı-değer güdüsünün yönlendirmediği bir toplumda hiçbir işlevi kalmayacak iş (siz "tüketim" diye okuyun) alanlarını bir düşünelim; reklam sektörü, mali danışmanlık, borsa, sigortacılık, vb. Varlıklarını salt kapitalist sisteme borçlu olan bu sektörler, işlevsiz hale geldikleri durumda tükettikleri iş gücü, enerji, kaynak kayıpları yine toplumsal faydaya yönelik alanlara aktılabilecektir.

İnsan doğası ve ekoloji ile uyumlu bir toplum projesi bizi yukarıda anılan sektörlerin gereksizliğine ve sonlandırılmasına davet ederken akıllara "bu sektörlerde çalışanların işsiz mi kalacağı?" gelebilir. "İş" kavramının vahşi kapitalist rekabet ortamı tanımlarından çok farklılaşacağına altını çizerek devam edelim; kapitalizm kaynaklı yıkımın onarımı sürecinde olacağı kadar, yine kapitalizm kaynaklı sermaye ve enerji yoğun, dolayısıyla aşırı çevre kirliliğine neden olan teknolojilerden insan işgücüne ağırlık veren, çevre ile uyumlu, üretim sistemlerine geçildiğinde yoğun bir emek talebi yani, "iş olanağı" olacak. Ayrıca, üretim süreci bir zorunluluk değil de, insani gereksinimlerle sınırlı olacağından, gereksinim fazlası işgücü kitlelere eşit bir biçimde dağılmış, gündelik çalışma süresinde bir kısalma olarak gündeme gelecektir. Ortaya çıkan gereksinim fazlası bu zaman, kitlelerin kişisel gelişim çabalarında ve demokratik planlama sürecine aktif katılımı olarak somutlaşacaktır.

Yeni Bir Başlangıç

Çevre sorunsalını ele alışıta radikal bir söylemin gerekliliği, ancak bu sorunsalın çekim merkezini doğru olarak belirleyebilmekle anlaşılabilir. Yeryüzü üzerindeki insan varlığını ve tüm doğal değerleri en basit anlatımla bir "olmak ya da olmamak" ikilemine getirdiği şüphesiz olan çevresel/ekolojik yıkımın boyutu, konuya ilişkin sistem içi popülist söylemleri dışlarken, sistemi sorgulayan radikal söylemleri çözüme giden yolda yegane alternatifler olarak güçlendirmektedir. "Herşeyin yolunda gitmekte olduğuna" ilişkin inanç, yaşanan somutluklar karşısında gittikçe zayıflarken, kitlelerin çözüme yönelik "risk alma" eğilimi güçlenmekte ve toplumsal dinamizm artmaktadır. Eksikliği duyulan ise bu "riski alma" sürecinin pratikteki somut çerçevesidir.

Ancak radikal bir yaklaşım sürmekte olan ekolojik yıkımın insan hakları, demokrasi, emek sömürüsü gibi temel kavramlardan ayrı olarak ele alınamayacağını ve çözümün yapısal bir değişimden geçtiğini açmılayacaktır. Ve kitleler ancak böylesi radikal bir yaklaşım çerçevesinde, kendi varlığının devamı için tüm insani ve doğal değerleri bir yokoluşun eşiğine getiren kapitalizme, er ya da geç, "dur" diyecektir.